

IMMUNITET PAŃSTWA (IMMUNITET SUWERENNY)

Jak pamiętamy, państwa są suwerennie równe. Z tej zasady zwykle wyprowadzany jest wniosek, że równy wobec równego sobie nie może wykonywać zwierzchniego władztwa; wyraża tę myśl łacińska paremia: *par in parem non habet imperium*. Oznacza to w konsekwencji, że na gruncie zwyczajowego prawa międzynarodowego, państwo wyłączone jest spod jurysdykcji sądowniczej innego państwa. Innymi słowy: państwo nie może być bez swej zgody pociągnięte do odpowiedzialności prawnej (karnej, cywilnej i innej) przed sądem innego państwa.

Zastanówmy się, jaki jest zakres podmiotowy immunitetu suwerennego. Zauważmy, że termin „państwo” ma charakter abstrakcyjny i obejmuje różne agendy i jednostki organizacyjne wykonujące prerogatywy suwerena. Na immunitet suwerenny przed sądem krajowym innego państwa mogą się zatem powoływać:

- a) rząd, ministerstwa, głowa państwa działająca w wykonaniu funkcji urzędowych, urzędy dyplomatyczne i konsularne,
- b) części składowe państw federalnych oraz jednostki podziału administracyjnego w państwach jednolitych, o ile działają one w wykonaniu suwerennych kompetencji państwowych,
- c) inne podmioty i agendy wykonujące pewne prerogatywy władzy państwowej lub kontrolowane przez państwo (np. przedsiębiorstwa), zob.
- d) skarb państwa (np. w przypadku pozwania przed sądem polskim hiszpańskiego urzędu skarbowego, strona pozwana może powołać się na przysługujący jej immunitet suwerenny),
- e) nie można wykluczyć, że w pewnych przypadkach zarzut immunitetu suwerennego podnosić może osoba fizyczna, wykonująca pewne prerogatywy państwowe (np. żołnierz w czasie służby).

***

Rozważmy teraz, jaki zakres przedmiotowy ma immunitet suwerenny.

Jeszcze w wieku XIX immunitet ten miał charakter absolutny, tzn. państwo mogło się nań powoływać niezależnie od rodzaju aktu, który stanowił przyczynę próby pociągnięcia go do odpowiedzialności przed sądem krajowym innego państwa.

Współcześnie immunitet suwerenny państwa ma już charakter ograniczony. Przysługuje on państwu wówczas tylko, gdy postępowanie przed sądem innego państwa odnosi się do jego aktów o charakterze władczym, suwerennym (*acta de iure imperii*). Nie przysługuje natomiast wówczas, gdy w grę wchodzi akty innego rodzaju, tzn. akty niesuwerenne (*acta de iure gestionis*).

Kluczowe znaczenie ma tu zatem podział aktów państwa na akty suwerenne (władcze) (*acta de iure imperii*), oraz akty, które nie są aktami suwerennymi (*acta de iure gestionis*).

Zwykle¹ przyjmuje się, że akty władcze (*de iure imperii*) to takie akty, które – z uwagi na swą naturę (ich cel nie jest brany pod uwagę) - mogą być dokonane jedynie przez suwerena. W grę wchodzi tu zatem, przykładowo:

- wewnętrzne akty administracyjne (np. wydalenie cudzoziemca),
- akty legislacyjne (np. akt nacjonalizacji),
- akty związane z działalnością dyplomatyczno-konsularną (np. odmowa wydania wizy wjazdowej),
- działania podejmowane przez siły zbrojne danego państwa.

Te zaś akty, które mogą być dokonane przez dowolny podmiot niepaństwowy (np. zawarcie umowy nabycia towarów lub usług, zawarcie umowy o pracę z pracownikiem technicznym placówki dyplomatycznej lub konsularnej, który jest obywatelem państwa przyjmującego) traktowane są jako *acta de iure gestionis*. W odniesieniu do nich państwo nie może powołać się na immunitet suwerenny przed sądem krajowym innego państwa. Oznacza to, że np. obywatel polski, tłumacz, który został zwolniony z pracy w obcej placówce dyplomatycznej w Polsce, może pozwać państwo obce przed sądem polskim, domagając się przywrócenia do pracy.

Powyższe rozróżnienie – teoretycznie niezbyt skomplikowane – rodzi niekiedy istotne problemy w praktyce. Oto bowiem np. powszechnie przyjmuje się obecnie, że państwo nie może powoływać się na immunitet jurysdykcyjny przed sądem krajowym innego państwa, gdy postępowanie dotyczy co prawda aktu władczego (*de iure imperii*), który jednak był czynem niedozwolonym (deliktem - tzn. aktem, którym wyrządzona została szkoda), popełnionym na terytorium państwa sądu. **Jest to tzw. tort exception** – obejmuje roszczenia

---

¹ Praktyka nie jest dostatecznie spójna w tej mierze.

dotyczące czynów niedozwolonych popełnionych w państwie sądu². Jeżeli np. agent wywiadu państwa X dopuszcza się w państwie Y aktu tortur, to osoba torturowana może pociągnąć do odpowiedzialności (np. odszkodowawczej) państwo X przed sądem państwa Y, a państwo X nie może powołać się na immunitet jurysdykcyjny.

Istnieją jednak poważne wątpliwości, czy ten wyjątek od zasady chroniącej państwo w odniesieniu do aktów władczych, znajduje zastosowanie do, dokonanych w toku konfliktów zbrojnych, aktów sił zbrojnych naruszających prawa człowieka lub prawo humanitarne. Polski Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 29 października 2010 roku (w sprawie Natoniewski vs RFN) stanął na stanowisku, że państwo może powoływać się na immunitet suwerenny w odniesieniu do czynów niedozwolonych sił zbrojnych dokonanych w czasie konfliktu zbrojnego na terytorium państwa sądu nawet wówczas, gdy akty te rażąco naruszały prawo międzynarodowe (w tym normy *ius cogens*).

Na marginesie należy zauważyć, że w praktyce sądów krajowych spotkać można także rozstrzygnięcia odrębne od powyższego:

Sprawa Prefektura Voiotia v. RFN (grecki Sąd Najwyższy, 2000 rok)

W czasie drugiej wojny światowej oddziały niemieckie napadły na wioskę Distomo w prefekturze Voiotia; wymordowały mieszkańców, zniszczyły mienie. Pięćdziesiąt lat później spadkobiercy wymordowanych wystąpili, przed sądami greckimi, przeciwko państwu niemieckiemu z roszczeniami odszkodowawczymi. Strona pozwana podniosła zarzut immunitetu jurysdykcyjnego.

Zdaniem Sądu: w przypadku rażącego nadużycia uprawnień suwerennych (a zatem w przypadku rażącego naruszenia prawa międzynarodowego) przez państwo, nie jest ono uprawnione do powoływania się na immunitet jurysdykcyjny. Akty państwa naruszające normy *ius cogens* nie mogą być uznawane za *acta de iure imperii*.

Sprawa Ferrini v. RFN (włoski Sąd Najwyższy, 2003 rok)

W sierpniu 1944 roku Luigi Ferrini został zatrzymany przez żołnierzy Trzeciej Rzeszy, a następnie wysłany do Niemiec, gdzie został zmuszony do pracy w zakładach zbrojeniowych (do kwietnia 1945 roku).

---

² Podstawę do wytoczenia takiego powództwa przed sądem polskim stanowić może art. 415 Kodeksu cywilnego, zgodnie z którym: *Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.*

W toku omawianej sprawy p. Ferrini domagał się od RFN zadośćuczynienia za krzywdy, których doznał w czasie uwięzienia (w szczególności chodziło o poniżające, nieludzkie traktowanie, jakiemu miał być poddany).

Sąd Najwyższy w wyroku zauważył, że na gruncie okoliczności sprawy należy znaleźć równowagę między dwoma zespołami norm:

- z jednej strony, prawo międzynarodowe zakazuje dopuszczania się zbrodni wojennych, oraz chroni przyrodzone prawa człowieka,
- z drugiej zaś, prawo międzynarodowe nakazuje respektować zasadę suwerennej równości państw, której emanacją jest immunitet jurysdykcyjny państwa.

W rozpatrywanym przypadku ciężar zarzutów stawianych stronie pozwanej był tak istotny, że okoliczność ta (sama przez się) przesądziła o odmowie uznania przez sąd immunitetu jurysdykcyjnego.

[W kontekście tej sprawy zauważa się także, iż wartości chronione przez immunitet jurysdykcyjny (tj. równość państw, zagwarantowanie państwu swoistej niezależności od obcych sądów przy wykonywaniu jego funkcji państwowych) muszą uznać wyższość norm *ius cogens*, czy też norm chroniących podstawowe prawa człowieka].

W związku z tą ostatnią sprawą, dnia 23 grudnia 2008 roku Niemcy wszczęły postępowanie przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości przeciwko Włochom. Podniosły, że odmowa przyznania immunitetu stanowiła naruszenie prawa międzynarodowego. MTS w wyroku z dnia 3 lutego 2012 stwierdził m. in., że międzynarodowe prawo zwyczajowe wciąż **nakazuje** przyznawać immunitet jurysdykcyjny państwu, przeciwko któremu toczy się postępowanie dotyczące deliktu dokonanego w toku konfliktu przez członków jego sił zbrojnych na terytorium państwa sądu.

IMMUNITET JURYSDYKCYJNY PRZEDSTAWICIELI DYPLOMATYCZNYCH

Ten problem regulowany jest m. in. przez Konwencję wiedeńską o stosunkach dyplomatycznych z 1961 roku.

Immunitet jurysdykcyjny przedstawicieli dyplomatycznych oznacza wyłączenie osoby uprawnionej spod kompetencji sądów państwa przyjmującego. Immunitet ten ma różny zakres, w zależności od tego, czy dotyczy:

1. spraw karnych,
2. spraw cywilnych i administracyjnych.

Ad. 1) Immunitet dyplomatyczny w sprawach karnych: Osoby uprawnione zobowiązane są do przestrzegania prawa państwa przyjmującego. Jednak w przypadku naruszenia tego prawa, nie mogą być oskarżone przed sądem tego państwa w sprawie karnej. Nie podlegają one również sankcjom o charakterze karnym, przewidzianym w prawie państwa przyjmującego (np. mandatom za naruszenie przepisów ruchu drogowego, czy też nałożeniu blokad na koła w przypadku nieprawidłowego parkowania).

Immunitet ten jest immunitetem absolutnym, tzn. przysługuje uprawnionemu niezależnie od ciężaru naruszenia.

W przypadku, gdy osoba uprawniona do powoływania się na immunitet łamie prawo państwa przyjmującego, to państwo przyjmujące może:

a) poprosić państwo wysyłające o uchylenie immunitetu. Państwo wysyłające nie ma, rzecz jasna, obowiązku prawnego w zakresie przychylenia się do tej prośby. W przypadku uchylenia immunitetu naruszyciel będzie mógł być pociągnięty do odpowiedzialności karnej przed właściwym organem państwa przyjmującego.

Należy podkreślić, że decyzję w przedmiocie uchylenia immunitetu może podjąć wyłącznie państwo wysyłające. Uprawnienie w tej mierze nie przysługuje natomiast osobie chronionej przez immunitet.

b) uznać naruszyciela za osobę niemile widzianą/niepożądaną. Jeżeli państwo wysyłające, zgodnie z żądaniem, nie uchyli immunitetu, bądź nie odwoła naruszyciela, państwo

przyjmujące może wyznaczyć mu rozsądny termin na opuszczenie jego terytorium. Po bezskutecznym upływie tego terminu państwo przyjmujące będzie uprawnione do dokonania ekspulsji (tj. przymusowego wydalenia) danej osoby.

c) poprosić państwo wysyłające, by osądziło osobę uprawnioną do immunitetu we własnym zakresie. Państwo wysyłające nie ma jednak prawnomiędzynarodowego obowiązku osądzenia własnego przedstawiciela dyplomatycznego.

Ad. 2) Immunitet dyplomatyczny w sprawach cywilnych i administracyjnych: Zasadą jest, że osoba uprawniona nie podlega jurysdykcji cywilnej i administracyjnej państwa przyjmującego. Wskazana zasada nie dotyczy jednak trzech przypadków:

a) [WYJĄTEK PIERWSZY] Immunitet nie przysługuje w przypadku skierowania przeciwko osobie objętej immunitetem powództw³ z zakresu prawa rzeczowego, które dotyczą prywatnego mienia nieruchomości położonego na terytorium państwa przyjmującego. Wyjaśnijmy, że „powództwa z zakresu prawa rzeczowego” (powództwa *in rem*) – są to powództwa, w ramach których powód dochodzi skutecznego przeciwko wszystkim roszczeń⁴ związanych z prawami rzeczowymi (np. roszczeń dotyczących posiadania, prawa własności, czy ograniczonych praw rzeczowych, np. użytkowania wieczystego). Powództwem rzeczowym w tym znaczeniu jest np.

Powództwo oparte o art. 222 polskiego Kodeksu cywilnego

„(§ 1) Właściciel może żądać od [każdej – dop. MW] osoby, która włada faktycznie jego rzeczą, ażeby rzecz została mu wydana, chyba że osobie tej przysługuje skuteczne względem właściciela uprawnienie do władania rzeczą;

(§ 2) Przeciwko [każdej – dop. MW] osobie, która narusza własność w inny sposób aniżeli przez pozbawienie właściciela faktycznego władztwa nad rzeczą, przysługuje właścicielowi roszczenie o przywrócenie stanu zgodnego z prawem i o zaniechanie naruszeń”.

§ 1 – to tzw. roszczenie windykacyjne. Może z nim wystąpić właściciel nieruchomości np. przeciwko osobie, która jego nieruchomość bezprawnie zajmuje.

§ 2 – to tzw. roszczenie negatoryjne. Może z nim wystąpić właściciel nieruchomości np. przeciwko sąsiadowi, która bezprawnie składa odpady na tej nieruchomości.

---

³ Powództwo - żądanie udzielenia ochrony prawnej w drodze procesu cywilnego skierowane do sądu.

⁴ Roszczenie - uprawnienie do żądania od oznaczonej osoby zachowania się w określony sposób.

Dodajmy, że powództwa rzeczowe (*in rem*) powinny być odróżnione od powództw o charakterze osobistym (*in personam*). Te ostatnie to, przykładowo, powództwa, w ramach których na podstawie umowy (kontraktu) konkretny wierzyciel może domagać się od konkretnego dłużnika oznaczonego zachowania. Różnicę między powództwami *in rem* oraz *in personam* wyjaśnijmy na następującym przykładzie:

Różnica między powództwami in rem a powództwami in personam

Załóżmy, że A jest właścicielem samochodu.

Jeżeli A sprzeda swój samochód B, lecz na razie nie przenosi na nabywcę (tj. B) jego własności, to pozostaje nadal właścicielem sprzedanego samochodu (*bowiem zgodnie z art. 535 Kodeksu cywilnego przez umowę sprzedaży sprzedawca zobowiązuje się jedynie do przeniesienia w przyszłości na kupującego własności rzeczy i wydania mu rzeczy. Sama umowa sprzedaży nie oznacza przeniesienia prawa własności*) i pozostaje także podmiotem bezwzględnie skutecznego prawa własności, na które może powołać się przeciwko wszystkim innym, łącznie z nabywcą (tj. B). Podmiotowi A przysługuje zatem, przeciwko wszystkim ewentualnym naruszyтелям jego prawa własności, roszczenie (roszczenie *in rem*) o zaniechanie naruszenia tego prawa.

Natomiast B jest jedynie podmiotem prawa skutecznego wobec A, od którego może domagać się na podstawie umowy sprzedaży (roszczenie *in personam*) przeniesienia własności rzeczy i wydania samochodu.

Załóżmy, że C dokonał kradzieży samochodu i ma go w swym posiadaniu. B będzie nadal przysługiwało roszczenie z kontraktu (o przeniesienie własności pojazdu) wobec A, który pozostaje właścicielem skradzionego samochodu (roszczenie *in personam*), ale nie roszczenie wobec C, od którego B nie będzie mógł skutecznie żądać wydania mu pojazdu, jako że nie jest jego właścicielem (a zatem nie służy mu skutecznie przeciwko wszystkim roszczenie *in rem*). Roszczenie o zaniechanie naruszenia prawa własności przysługuje zatem właścicielowi (A) w stosunku do każdej osoby, która jego prawo własności naruszyła (w tym przypadku: C).

Za „powództwo z zakresu prawa rzeczowego” nie jest natomiast uważane powództwo w ramach którego powód dochodzi od pozwanego zapłaty czynszu określonego w umowie.

Powództwo takie wynika z kontraktu i skierowane jest przeciwko konkretnemu dłużnikowi (powództwo *in personam*). A zatem:

Sprawa zastępcy Sekretarza Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (sąd holenderski, 1980 rok)

Pracownik MTS (któremu przysługiwały przywileje i immunitety analogiczne do przywilejów i immunitetów dyplomatycznych) został pozwany przez właściciela wynajmowanego mieszkania. Właściciel domagał się od pozwanego urzędnika MTS, by ten mieszkanie opuścił w związku z niepłaceniem czynszu.

Zdaniem sądu, w rozpatrywanym przypadku pozwany nie mógł powoływać się na immunitet, a zatem spór nadawał się do merytorycznego rozstrzygnięcia.

Dyplomatom przysługuje jednak immunitet nawet w przypadku skierowanych przeciwko nim powództw rzeczowych, jeżeli dotyczą one nieruchomości, nad którymi dyplomata sprawuje władztwo w imieniu państwa wysyłającego dla celów misji (np. jest administratorem budynku, w którym państwo wysyłające zamierza urządzić instytut kulturalny). Za taką nieruchomość nie jest jednak uznawana prywatna rezydencja dyplomaty.

b) [WYJĄTEK DRUGI] Immunitet nie przysługuje w przypadku powództw dotyczących spadkobrania w sprawach, w których osoba chroniona immunitetem występuje w charakterze osoby prywatnej, a nie w imieniu państwa wysyłającego. Zob.

Przykład

Immunitet przysługuje zatem np. w takim przypadku, gdy spadkodawca zapisuje w testamencie swój majątek (np. dzieła sztuki) państwu wysyłającemu, którego sam jest obywatelem, a przedstawiciel dyplomatyczny tego państwa bierze udział (jako przedstawiciel państwa wysyłającego) w postępowaniu spadkowym prowadzonym na terytorium państwa przyjmującego, gdzie zlokalizowany jest majątek.

Ale jeżeli przedstawiciel dyplomatyczny występuje (jako osoba „prywatna”) np. w charakterze wykonawcy testamentu swego przyjaciela, który był obywatelem państwa przyjmującego i tam zmarł – wówczas przed sądami państwa przyjmującego na immunitet (w zakresie tego postępowania spadkowego) powoływać się nie może.

c) [WYJĄTEK TRZECI] Podkreślić trzeba, że przedstawiciel dyplomatyczny co do zasady nie może – bez zgody państwa przyjmującego - wykonywać w państwie przyjmującym żadnej działalności zawodowej lub handlowej mającej na celu zysk osobisty. Omawiany tu wyjątek

od immunitetu ma zatem szczególne znaczenie w przypadku np. członków rodzin dyplomatów (którym również immunitet jurysdykcyjny przysługuje).

Otóż jeżeli osoba uprawniona do immunitetu wykonuje w państwie przyjmującym działalność zawodową bądź handlową, to nie przysługuje jej immunitet w przypadku powództw dotyczących takiej działalności, o ile działalność ta wykonywana jest ona w państwie przyjmującym poza jej funkcjami urzędowymi.

Pojęcie „funkcje urzędowe” rozumiane jest szeroko. Chodzi tu o wszystkie działania, które (także incydentalnie) związane są z wykonywaniem funkcji dyplomatycznych.

Omawiany wyjątek dotyczy „działalności zawodowej lub handlowej”, a zatem działalności o charakterze ciągłym. Nie odnosi się do aktów incydentalnych, mieszczących się w ramach załatwiania bieżących spraw codziennego życia (np. sprzedaży samochodu).

IMMUNITET JURYSDYKCYJNY URZĘDNIKÓW KONSULARNYCH

Ten problem regulowany jest m. in. przez Konwencję wiedeńską o stosunkach konsularnych z 1963 roku.

Immunitet konsularny jest węższy, niż immunitet przedstawicieli dyplomatycznych. Ma charakter funkcjonalny. Znaczy to, że osoby uprawnione nie podlegają jurysdykcji władz sądowych i administracyjnych państwa przyjmującego wyłącznie w odniesieniu do czynności dokonanych w wykonaniu funkcji konsularnych.

Immunitet nie przysługuje jednak w żadnym razie, jeżeli przeciwko osobie uprawnionej powództwo cywilne zostało wytoczone przez inną osobę:

a) w związku ze szkodą spowodowaną w państwie przyjmującym przez pojazd, statek morski lub powietrzny (a zatem np. jeżeli konsul spowoduje wypadek komunikacyjny jadąc na oficjalne spotkanie, to można domagać się odeń odszkodowania w toku postępowania cywilnego), lub

b) w związku z umową zawartą przez urzędnika konsularnego, chyba, że zawierając kontrakt występował jako przedstawiciel państwa wysyłającego. Np. jeżeli konsul podpisuje umowę o pracę z tłumaczem w urzędzie konsularnym, to czyni to w imieniu państwa wysyłającego i powództwa z tej umowy wynikające, nie mogą być przeciwko niemu wytaczane. Jeżeli zaś konsul nie wywiązuje się z umowy najmu prywatnego lokalu – w związku z tą umową najmu może być pozywany.

IMMUNITET JURYSDYKCYJNY GŁÓW PAŃSTW SZEFÓW RZĄDÓW I MINISTRÓW SPRAW ZAGRANICZNYCH W SPRAWACH KARNYCH

Międzynarodowe prawo zwyczajowe przyznaje im immunitet jurysdykcyjny w sprawach karnych. Oznacza to, że nie mogą być postawieni przed sądem krajowym państwa obcego. Immunitet ten występuje w dwóch formach:

a) jako immunitet personalny. Oznacza to, że osoby wymienione wyżej nie podlegają kompetencji jurysdykcyjnej obcych państw w sprawach karnych w czasie pełnienia przez nie wskazanych funkcji urzędowych. Immunitet ten rozciąga się na:

- wszystkie ich akty,
- niezależnie od ich ciężaru,
- niezależnie od tego, kiedy zostały dokonane. Zob.

Sprawa Yerodii (Demokratyczna Republika Konga v. Belgia, MTS, 2002 rok)

Belgijski sędzia śledczy wydał międzynarodowy nakaz aresztowania niejakiego Abdulaye Yerodia Ndombasi zarzucając mu m. in. współdziałanie w popełnieniu zbrodni ludobójstwa. Nakaz został następnie przekazany innym państwom za pośrednictwem Interpolu.

W momencie wydania nakazu aresztowania Yerodia pełnił funkcję ministra spraw zagranicznych Konga.

Kongo wszczynając postępowanie przed MTS podnosiło, że Belgia naruszyła prawo międzynarodowe w zakresie immunitetu personalnego przysługującego wysokim urzędnikom państwowym.

MTS rozstrzygając spór rozpoczął od podkreślenia, że wysocy urzędnicy państwowi są reprezentantami państwa i ewentualne przywileje i immunitety nie są przyznawane dla ich osobistej korzyści, ale w interesie państwa. Chodzi o to, że funkcje reprezentanta państwa może efektywnie sprawować tylko taka osoba, która nie musi obawiać się, że obce państwo pociągnie ją do odpowiedzialności karnej w związku z jakimkolwiek aktem.

Sąd stwierdził następnie, że taki immunitet (personalny, związany z wykonywaniem funkcji wysokiego urzędnika państwowego) nie doznaje ograniczeń niezależnie od:

- ciężaru aktu, w związku z którym dana osoba może być ścigana,
- jak również od tego, kiedy ten akt został popełniony (np. przed objęciem urzędu ministra spraw zagranicznych).

Sąd uznał w wreszcie, że samo wydanie międzynarodowego listu gończego naruszyło immunitet Yerodii (mógł on się obawiać, że zostanie aresztowany w państwie, do którego udaje się z oficjalną wizytą. Istnienie takiej obawy wpływać mogło zaś na sposób wykonywania przezeń obowiązków przedstawiciela państwa kongijskiego).

***

Nie można jednak wykluczyć ponoszenia przez te osoby odpowiedzialności przed sądem międzynarodowym. Już Karta Trybunału Norymberskiego (MTW) stwierdzała, że stanowisko urzędowe oskarżonego nie może stanowić podstawy uwolnienia go od odpowiedzialności karnej za zbrodnie określone w Karcie.

Ta zasada znajduje odzwierciedlenie w:

Art. 27 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego

„1. Niniejszy statut ma równe zastosowanie do wszystkich osób, bez jakichkolwiek różnic wynikających z pełnienia funkcji publicznej. W szczególności pełnienie funkcji głowy państwa czy szefa rządu, członka rządu czy parlamentu, wybieralnego przedstawiciela lub funkcjonariusza państwowego w żadnym razie nie może zwolnić sprawcy od odpowiedzialności karnej przewidzianej niniejszym statutem, ani nie może samo w sobie stanowić podstawy do zmniejszenia wymiaru kary.

2. Immunitety i inne przywileje związane z pełnieniem funkcji publicznej danej osoby, przewidziane przez prawo krajowe lub międzynarodowe, nie stanowią przeszkody do wykonywania jurysdykcji Trybunału wobec takiej osoby.”

Powyższa regulacja znajduje już zastosowanie w praktyce międzynarodowej; np. Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze wydał w 2009 roku nakaz aresztowania urzędującego prezydenta Sudanu Omara Hassana Ahmada Al Bashira. Al. Bashir wciąż nie został jednak postawiony przed Trybunałem.

b) immunitet materialny. Oznacza to, że wysocy urzędnicy państwowi po zakończeniu pełnienia swych funkcji nie podlegają kompetencji jurysdykcyjnej obcych państw w sprawach karnych, dotyczących aktów dokonanych w czasie sprawowania urzędu i mieszczących się w ramach wykonywania funkcji urzędowych. W pozostałym zakresie immunitet nie przysługuje. Zob.

Sprawa Pinocheta (Izba Lordów, 1999 rok)

Augusto Pinochet Ugarte był w latach 1973-1990 głową państwa: Republiki Chile. Przybywszy w 1997 roku do Wielkiej Brytanii, dla poddania się zabiegom medycznym, został tymczasowo aresztowany w związku z postępowaniem ekstradycyjnym wszczętym na wniosek władz hiszpańskich. Zarzuty ekstradycyjne dotyczyły zabójstw, stosowania tortur oraz uprowadzeń, których Pinochet miał się dopuścić w latach 1973-1990.

Sąd pierwszej instancji (*The High Court of Justice, Queen's Bench Division, Divisional Court*) uchylił nakazy aresztowania wskazując m. in., że Pinochetowi, jako byłej głowie państwa, przysługiwał immunitet jurysdykcyjny. Takie rozstrzygnięcie uniemożliwiało kontynuowanie postępowania ekstradycyjnego.

Izba Lordów, w orzeczeniu z dnia 25 listopada 1998 roku, położyła nacisk na analizę związku między czynami określonymi we wniosku ekstradycyjnym a funkcjami urzędowymi głowy państwa. Zgodnie bowiem z art. 39 ust. 2 Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych (którego regulacja powinna być, w świetle prawa brytyjskiego, odpowiednio stosowana do głów państw): „[Immunitet przedstawiciela dyplomatycznego, którego funkcje dobiegły końca] trwa jednak nadal w odniesieniu do aktów dokonywanych przez taką osobę w toku pełnienia jej funkcji jako członka misji.”

Jeden z Lordów Prawa (*Law Lords*) stwierdził, co następuje: „Kluczowe znaczenie dla rozpatrywanej sprawy ma [...] pytanie: Czy stosowanie tortur i uprowadzenia, a zatem akty zarzucane Senatorowi Pinochetowi, dokonane zostały w toku pełnienia jego funkcji jako głowy państwa [...] Sądze, że [...] immunitet obejmuje akty dokonywane w toku pełnienia funkcji uznawanych przez prawo międzynarodowe za funkcje głowy państwa, niezależnie od tego, co stanowi konstytucja krajowa [...] Nie trzeba szerzej uzasadniać, że stosowanie tortur w stosunku do własnych obywateli bądź cudzoziemców nie jest uznawane na gruncie prawa międzynarodowego za funkcję głowy państwa. Wszystkie państwa odrzucają stosowanie tortur jako działanie odrażające chociaż, od czasu do czasu, stosują je. Podobnie rzecz się ma z dokonywaniem uprowadzeń, które – jak tortury – zostały uznane za przestępstwo na gruncie prawa międzynarodowego. Prawo międzynarodowe oczywiście uznaje, że funkcje głowy państwa mogą obejmować aktywności szkodliwe a nawet bezprawne na gruncie prawa krajowego tego, czy innych państw. Ale jednocześnie prawo międzynarodowe jasno określiło pewne sposoby postępowania - takie jak tortury, czy dokonywanie uprowadzeń – jako nie do zaakceptowania w żadnym z nich. [...] I było to oczywiste na długo przed 1973 rokiem.” [Lord Nicholls, *Pinochet I*].

„[...] [P]rzynajmniej niektóre akty Głowy Państwa mogą nie mieścić się w najszerszym znaczeniu pojęcia aktów urzędowych dokonanych w toku pełnienia funkcji Głowy Państwa. Popelnione w napadzie szaleństwa zabójstwo ogrodnika nie może być, racjonalnie rzecz biorąc, potraktowane jako akt w toku pełnienia funkcji Głowy Państwa. Podobnie rzecz się ma, gdy Głowa Państwa nakazuje stosowanie tortur tylko po to, by napawać się widokiem cierpienia konającej ofiary [...] Rozwój prawa międzynarodowego od zakończenia II wojny światowej uzasadnia konkluzję, że w czasie zamachu stanu roku 1973 [...] prawo międzynarodowe potępiało ludobójstwo, tortury, uprowadzenia, zbrodnie przeciwko ludzkości (zarówno w czasie konfliktów zbrojnych, jak i w czasie pokoju) – jako zbrodnie międzynarodowe wymagające ukarania. W tym stanie prawa międzynarodowego trudno uznać ich popełnienie za dokonane w toku pełnienia funkcji Głowy Państwa.” [Lord Steyn, *Pinochet I*].

ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA OSÓB FIZYCZNYCH PRZED SĄDAMI I TRYBUNAŁAMI MIĘDZYNARODOWYMI

W pewnych przypadkach osoby fizyczne, sprawcy przestępstw popełnionych na terytorium danego państwa, mogą podlegać nie tylko jurysdykcji sądów tego państwa, ale także jurysdykcji międzynarodowych trybunałów karnych.

Pierwszymi międzynarodowymi trybunałami karnymi były: Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze oraz Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu (tzw. Trybunał Tokijski).

Szczególne miejsce w historii prawa międzynarodowego zajmuje działalność Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze. Jego jurysdykcji podlegały osoby, które oskarżano o popełnienie:

- zbrodni przeciwko pokojowi (np. prowadzenie wojny napastniczej bądź wojny z pogwałceniem umów międzynarodowych);
- zbrodni wojennych (naruszenie praw i zwyczajów wojennych, np. morderstwa popełnione na ludności cywilnej, morderstwa albo złe obchodzenie się z jeńcami wojennymi);
- zbrodni przeciwko ludzkości (np. masowe: morderstwa, deportacje, obracanie ludzi w niewolników).

Owocem działalności Trybunału Norymberskiego było wykształcenie się tzw. Zasad Norymberskich, uznawanych za część międzynarodowego prawa zwyczajowego:

A) Zbrodnie w czasie wojen popełniają nie abstrakcyjne „państwa”, ale osoby fizyczne. Osobistą odpowiedzialność karną osób fizycznych pociągają zatem za sobą następujące zbrodnie:

- zbrodnie przeciwko pokojowi,
- zbrodnie wojenne,
- zbrodnie przeciwko ludzkości;

B) Przywódcy, organizatorzy, podżegacze i wspólnicy uczestniczący w układaniu planu przestępstwa – odpowiadają za wszelkie czyny, których dopuścił się ktokolwiek w związku z wykonaniem tego planu;

C) Stanowisko urzędowe oskarżonego nie może stanowić podstawy uwolnienia go od odpowiedzialności karnej;

D) Działanie w wykonaniu rozkazu nie uwalnia od odpowiedzialności karnej.

***

W latach 90 tych XX wieku Rada Bezpieczeństwa ONZ powołała dwa trybunały *ad hoc*: Międzynarodowy Trybunał Karny ds. Zbrodni Wojennych w byłej Jugosławii oraz Międzynarodowy Trybunał Karny ds. Zbrodni Wojennych w Rwandzie. Były one jednak powołane do sądenia sprawców przestępstw popełnionych w konkretnych konfliktach zbrojnych.

Do trybunałów powoływanych *ad hoc* należą także tzw. trybunały hybrydowe, tzn. łączące w sobie elementy jurysdykcji krajowej i międzynarodowej. Zaliczamy do nich: Nadzwyczajne Izby Orzekające w Kambodży, Specjalne Składy Sądzące ds. Poważnych Zbrodni Wojennych na Timorze Wschodnim, Specjalny Sąd Karny dla Sierra Leone, Specjalny Trybunał Libański, Specjalne składy orzekające sądów w Kosowie, Izbę ds. Zbrodni Wojennych popełnionych w Bośni i Hercegowinie.

Pierwszym stałym międzynarodowym sądem karnym jest Międzynarodowy Trybunał Karny z siedzibą w Hadze. Utworzony został na podstawie umowy międzynarodowej, czyli Statutu MTK, podpisanego w Rzymie w 1998 roku.

Statut MTK wszedł w życie w lipcu 2002 roku. Jest on już zatem instytucją działającą. Stronami Statutu MTK jest już 120 państw (stan na dzień 28 grudnia 2012 roku). Polska jest stroną Statutu.

Pod względem czasowym (*ratione temporis*): jurysdykcja MTK obejmuje wyłącznie zbrodnie popełnione po dniu 1 lipca 2002 roku (a zatem po wejściu w życie Statutu Trybunału).

Pod względem przedmiotowym (*ratione materiae*): jurysdykcji MTK podlegają sprawy:

- zbrodni ludobójstwa;

Art. 6 Statutu MTK

„Dla celów niniejszego statutu "ludobójstwo" oznacza którykolwiek z następujących czynów, dokonany z zamiarem zniszczenia w całości lub części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej, takich jak:

- (a) zabójstwo członków grupy;
- (b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy;
- (c) rozmyślne stworzenie dla grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie jej całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego;
- (d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy;
- (e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy”.

- zbrodni przeciwko ludzkości

Art. 7 Statutu MTK

„1. Dla celów niniejszego statutu "zbrodni przeciwko ludzkości" oznacza którykolwiek z następujących czynów, popełniony w ramach rozległego lub systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej:

- (a) zabójstwo;
- (b) eksterminacja;
- (c) niewolnictwo;
- (d) deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności;
- (e) uwięzienie lub inne dotkliwe pozbawienie wolności fizycznej z naruszeniem podstawowych reguł prawa międzynarodowego;
- (f) tortury;
- (g) zgwałcenie, niewolnictwo seksualne, przymusowa prostytutka, wymuszona ciąża, przymusowa sterylizacja oraz jakiegokolwiek inne formy przemocy seksualnej porównywalnej wagi;
- (h) prześladowanie jakiegokolwiek możliwej do zidentyfikowania grupy lub zbiorowości z powodów politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych, płci (gender) w rozumieniu ustępu 3 lub z innych powodów powszechnie uznanych za

niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego, w związku z jakimkolwiek czynem, do którego odnosi się niniejszy ustęp, lub z jakąkolwiek zbrodnią objętą jurysdykcją Trybunału;

- (i) wymuszone zaginięcia osób;
- (j) zbrodnia apartheidu;
- (k) inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego [...]

- zbrodni wojennych

Art. 8 Statutu MTK

„Dla celów niniejszego statutu "zbrodnie wojenne" oznaczają [między innymi]:

- (a) poważne naruszenia Konwencji Genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., mianowicie jakiegokolwiek z wymienionych poniżej działań skierowanych przeciwko ludziom lub dobrom chronionym na podstawie postanowień odpowiedniej Konwencji Genewskiej:
  - (i) zamierzone zabójstwo;
  - (ii) tortury lub nieludzkie traktowanie, w tym eksperymenty biologiczne;
  - (iii) umyślne sprawianie wielkich cierpień albo ciężkich uszkodzeń ciała i zdrowia;
  - (iv) poważne zniszczenia i przywłaszczania mienia, nieusprawiedliwione koniecznością wojskową i dokonywane bezprawnie i samowolnie;
  - (v) zmuszanie jeńców wojennych lub innych chronionych osób do służby w siłach zbrojnych mocarstwa nieprzyjacielskiego;
  - (vi) umyślne pozbawianie jeńców wojennych lub innych chronionych osób prawa do rzetelnego procesu prowadzonego w normalnym trybie;
  - (vii) bezprawna deportacja lub przesiedlenie albo bezprawne pozbawianie wolności;
  - (viii) branie zakładników [...]

MTK podlegać mają w przyszłości także sprawcy zbrodni agresji (definicja zbrodni agresji została przyjęta w 2010 roku przez Zgromadzenie Państw Stron Statutu MTK), ale nie wcześniej, niż od 2017 roku.

Trybunał może wykonywać jurysdykcję wobec sprawców opisanych wyżej zbrodni (tzn. sprawować wobec nich wymiar sprawiedliwości), gdy zachodzi jeden z trzech następujących przypadków:

a) państwo-strona Statutu przedstawia Prokuratorowi Trybunału sytuację wskazującą na popełnienie zbrodni. *Do tej pory, w ten sposób wszczęte zostały postępowania dotyczące zbrodni popełnionych w: Demokratycznej Republice Konga, Republice Środkowoafrykańskiej;*

b) Prokurator Trybunału doprowadza do wszczęcia postępowania z własnej inicjatywy. *W ten sposób postępowanie wszczęto w sprawie zbrodni popełnionych w Kenii;*

c) Rada Bezpieczeństwa ONZ, działając na podstawie rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych, przedstawia Prokuratorowi Trybunału sytuację wskazującą na popełnienie zbrodni (*sprawy zbrodni popełnionych w Sudanie oraz Libii*).

W każdym z dwóch pierwszych, wymienionych wyżej przypadków [tj. (a) oraz (b)], istnienie kompetencji MTK do „zajęcia się sprawą” jest uzależnione od spełnienia dodatkowego warunku. Otóż MTK może „zająć się sprawą” wtedy tylko, gdy stroną Statutu jest:

- państwo, na terytorium którego popełniony został czyn; albo
- państwo, którego obywatelem jest osoba oskarżona o popełnienie zbrodni.

Przy czym państwo, które nie jest stroną Statutu MTK, może złożyć deklarację o uznaniu jego jurysdykcji w danej sprawie.

Powyższe ograniczenie nie dotyczy jednak przypadku, gdy daną sytuację przedstawia Trybunałowi Rada Bezpieczeństwa ONZ [tj. przypadku (c)].

Kompetencja MTK ma charakter komplementarny w stosunku do krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości. Tzn., że jeżeli przeciwko osobie podejrzanej toczy się postępowanie karne przed sądem danego państwa, MTK może w sprawie orzekać tylko wtedy, gdy państwo to nie wyraża woli, bądź też jest niezdolne do rzetelnego przeprowadzenia postępowania karnego.

System kar: Trybunał nie może orzec kary śmierci. Może skazać na:

- karę dożywotniego pozbawienia wolności;
- karę pozbawienia wolności na czas oznaczony (do 30 lat);
- karę grzywny;
- przepadek korzyści pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z przestępstwa.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PAŃSTWA W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM PUBLICZNYM

Pojęcie „odpowiedzialność prawna” odnosi się do konsekwencji pewnych stanów rzeczy ocenianych na gruncie danego systemu prawa jako niepożądane (takich, jak np. naruszenie zobowiązania kontraktowego, popełnienie czynu zabronionego, wyrządzenie szkody), gdy konsekwencje te są przewidziane w ramach określonego systemu prawa (np. cywilnego, karnego, podatkowego, międzynarodowego) i odnoszą się do jego podmiotów.

Każdy międzynarodowo bezprawny akt państwa pociąga za sobą jego międzynarodową odpowiedzialność. „Akt” oznacza tu zarówno działanie, jak i zaniechanie działania, do którego państwo było zobowiązane. Zob.

Sprawa amerykańskiego personelu dyplomatycznego i konsularnego w Teheranie (USA v. Iran; MTS, 1980 rok)

Sprawa ta może być powołana jako przykład sytuacji, w której państwo ponosi odpowiedzialność za swoje zaniechanie. W listopadzie 1979 roku grupa studentów irańskich zajęła budynek amerykańskiej ambasady w Teheranie. Przez kilkadziesiąt dni budynek był okupowany; przetrzymywano w nim ok. 50 zakładników, z których większość należała do personelu dyplomatycznego i konsularnego misji.

MTS stwierdził, że Iran ponosi odpowiedzialność międzynarodową w związku z zaniechaniem podjęcia działań mających na celu ochronę nietykalności pomieszczeń misji, do czego był zobowiązany w świetle odpowiednich norm prawa międzynarodowego.

Międzynarodowo bezprawny akt danego państwa (za który ponosi ono odpowiedzialność) to taki akt, który:

- 1) może być temu państwu przypisany, oraz
- 2) stanowi naruszenie międzynarodowego zobowiązania tego państwa.

Ad. 1) **Przypisanie aktu:** Państwo to zjawisko złożone, stanowiące konglomerat czterech podstawowych elementów: ludności, terytorium, władzy oraz zdolności do utrzymywania stosunków z innymi państwami. Z tego względu naruszenie przez państwo zobowiązania międzynarodowego związane jest zwykle z aktami jednostek bądź grup jednostek.

Państwu można zatem przypisać akty:

a) jego organów (np. władzy ustawodawczej, wykonawczej, sądowniczej). Państwu można przypisać akty jego organów nawet wówczas, gdy wykroczyły one poza posiadane uprawnienia lub naruszyły udzielone im instrukcje (tzn. gdy ich akt ma charakter *ultra vires*), o ile w danym przypadku dany organ występuje – wedle wszelkich oznak – w charakterze kompetentnego organu państwa. Np.

Sprawa Youmansa (USA v. Meksyk; orzeczenie arbitrażowe; 1926 rok)

Kilku obywateli Stanów Zjednoczonych przebywających na terytorium Meksyku wdało się w spór pracowniczy z członkami lokalnej społeczności. Rozwścieczony tłum zmusił Amerykanów do szukania schronienia w jednym z domów w miasteczku. Burmistrz wezwał na pomoc (w celu ochrony cudzoziemców) oddział wojska. Po przybyciu żołnierze przyłączyli się do oblegających i ostrzelali budynek, w którym ukrywali się Amerykanie.

Komisja stwierdziła, że żołnierze byli na służbie, a oddział znajdował się pod odpowiednim dowództwem. W związku z tym nie można było przyjąć, że w rozpatrywanym przypadku chodziło o akty podmiotów prywatnych, pomimo tego, że żołnierze naruszyli regulamin wojskowy. Działanie żołnierzy można było przypisać Meksykowi;

b) podmiotów (osób, jednostek) nie będących jego organami, ale umocowanych – na gruncie prawa danego państwa – do wykonywania elementów zwierzchniego władztwa, o ile w danym przypadku dany podmiot takie władztwo wykonuje. Zasada dotycząca odpowiedzialności *ultra vires* stosuje się odpowiednio tak, jak w przypadku (a). Np.

Incydent z dnia 16 września 2007 roku

Pracownicy amerykańskiej firmy *Blackwater* (świadczącej usługi m. in. w zakresie ochrony osób i mienia, która na podstawie umowy zawartej z rządem Stanów Zjednoczonych wykonywała pewne zadania w Iraku; chodzić mogło np. o ochronę dyplomatów) otworzyli ogień do tłumu osób cywilnych na jednym z placów Bagdadu. W wyniku incydentu śmierć poniosło 17 osób.

Stany Zjednoczone, co do zasady, ponoszą odpowiedzialność prawnomiędzynarodową za działania pracowników kontraktowych w przypadkach podobnych do opisanego;

c) organów innego państwa pozostawionych jednak do jego dyspozycji i wykonujących elementy zwierzchniego władztwa. Zasadę dotyczącą odpowiedzialności *ultra vires* stosuje się odpowiednio tak, jak w przypadku (a);

d) osoby lub grupy osób, jeżeli w danym przypadku (tzn. dokonując dany akt) faktycznie:

- działają one na podstawie instrukcji udzielonych przez to państwo, lub
- znajdują się pod kierunkiem lub kontrolą tego państwa. Np.

Sprawa Alvarez

Alvarez był obywatelem Meksyku podejrzanym o współdziałanie w zabójstwie (na terytorium Meksyku) amerykańskiego agenta *Drug Enforcement Administration*.

Stany Zjednoczone toczyły z władzami Meksyku bezowocne negocjacje dotyczące sposobu prowadzenia postępowania w sprawie zbrodni, nie wystąpiły jednak z wnioskiem o wydanie Alvarezza na podstawie obowiązującego między obu państwami traktatu o ekstradycji. Ostatecznie funkcjonariusze właściwych służb amerykańskich wynajęli niejakiego p. Sosa, byłego meksykańskiego policjanta, który porwał na terytorium Meksyku Alvarezza i dostarczył go do Stanów Zjednoczonych. Stanom Zjednoczonym przypisać można odpowiedzialność za naruszenie normy prawa międzynarodowego, zakazującej państwu ścigania osób na terytorium innego państwa bez zgody tego ostatniego.

Orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości

W sprawie działalności militarnej i paramilitarnej Stanów Zjednoczonych przeciwko Nikaragui (1986 rok), Nikaragua zarzucała Stanom Zjednoczonym naruszenie reguł traktatowych wiążących strony w relacjach wzajemnych, tj., opisanych Kartą NZ podstawowych zasad prawa międzynarodowego: zasady zakazującej interwencji w sprawy wewnętrzne drugiego państwa, oraz zakazu użycia siły lub groźby użycia siły przeciwko całości terytorialnej lub niepodległości któregośkolwiek państwa. Zdaniem Nikaragui Stany Zjednoczone naruszały wskazane zasady prawa międzynarodowego m. in. w ten sposób, że udzielały tzw. siłom *contras* (ugrupowaniom partyzanckim zwalczającym rząd i dążącym do przywrócenia obalonego reżimu) pomocy sprzętowej, finansowej i logistycznej. Nikaragua

wnosiła m. in. o stwierdzenia, że wszelkie akty *contras* (np. ataki na posterunki żołnierzy sił rządowych) mogą być przypisane Stanom Zjednoczonym.

MTS w wyroku stwierdził, że aby przypisać Stanom Zjednoczonym konkretny akt *contras*, konieczne jest wykazanie, że Stany Zjednoczone sprawowały efektywną kontrolę nad *contras* przy dokonywaniu danego aktu. Samo „finansowanie, organizowanie, szkolenie, czy wyposażanie” *contras*, a także „wybór celów dla poszczególnych operacji i ich ogólne planowanie” – nie wystarcza dla przyjęcia, że w grę wchodzi „efektywna kontrola”.

Innymi słowy: Stanom Zjednoczonym można było przypisać odpowiedzialność np. za niezgodne z prawem międzynarodowym wspieranie ugrupowań rozłamowych w Nikaragui (stanowiące zabronione ingerowanie w sprawy drugiego suwerena), ale już nie za konkretne akty, których dopuściły się ugrupowania *contras* (np. ataki na posterunki żołnierzy sił rządowych).

MTS potwierdził powyższe stanowisko w orzeczeniu z lutego 2007 roku w sprawie zastosowania konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa (wyrok MTS z dnia 26 lutego 2007 roku, Bośnia i Hercegowina v. Serbia i Czarnogóra)

W jednym z wątków tej sprawy MTS rozważał, czy Serbia i Czarnogóra ponosi odpowiedzialność za masakrę mieszkańców Srebrenicy, której dopuścili się bośniaccy Serbowie (VRS - oddziały wojskowe należące do nieuznanej przez społeczność międzynarodową tzw. Republiki Srpskiej). Pomimo stwierdzenia, że Republika Srpska w Bośni „znajdowała się pod wpływem” władz w Belgradzie, które bośniackim Serbom udzielały wsparcia finansowego oraz wsparcia w postaci dostaw broni - to jednak nie wykazano, by osoby, które dopuściły się zbrodni były całkowicie od władz Federacyjnej Republiki Jugosławii zależne (*In the present case, the Court however cannot find that the persons or entities that committed the acts of genocide at Srebrenica had such ties with the FRY that they can be deemed to have been completely dependent on it*).

W konsekwencji zatem, Trybunał nie przypisał Serbii odpowiedzialności za masakrę w Srebrenicy;

e) osoby lub grupy osób faktycznie wykonujących elementy zwierzchniego władztwa w przypadku, gdy oficjalna władza nie istnieje, bądź też nie wykonuje swych funkcji, a okoliczności wymagają wykonywania takiego władztwa;

f) ruchu powstańczego, który doprowadza do utworzenia nowego rządu danego państwa;

g) innych podmiotów, niż wymienione wyżej w pkt. a-f, o ile dane państwo uznaje i przyjmuje te akty jako własne.

Ad. 2) **Naruszenie międzynarodowego zobowiązania:** Dochodzi do niego wówczas, gdy akt przypisany danemu państwu jest niezgodny z tym, co wynika z ze zobowiązania międzynarodowego, niezależnie od źródła i charakteru tego zobowiązania. Akt państwa nie stanowi jednak naruszenia międzynarodowego zobowiązania, o ile dane państwo nie jest nim związane w chwili, w której ten akt zachodzi.

Wskazać należy, że wystąpienie szkody nie stanowi warunku ponoszenia przez państwo odpowiedzialności za naruszenie prawa międzynarodowego. W doktrynie wskazuje się jednak, że szkoda jest konieczną przesłanką odpowiedzialności w pewnych szczególnych sytuacjach, np. w przypadku niewykonywania zobowiązań finansowych oraz (co do zasady) w przypadku odpowiedzialności za zaniechanie.

Dodać trzeba, że w pewnych przypadkach państwo może ponosić odpowiedzialność międzynarodową w związku z aktem innego państwa. Praktycznie najważniejszy z tych przypadków dotyczy sytuacji, w której państwo pomaga innemu państwu w popełnieniu aktu bezprawnego a przy tym:

- ma świadomość okoliczności aktu bezprawnego, dokonanego przez inne państwo i
- akt byłby bezprawny, gdyby został popełniony przez państwo pomagające.

***

W pewnych przypadkach państwo nie ponosi jednak odpowiedzialności międzynarodowej (np. za akt osoby fizycznej), chociaż naruszający zobowiązanie międzynarodowe akt można państwu przypisać. Chodzi tu o przypadki, w których zachodzi okoliczność wyłączająca bezprawność aktu.

Okoliczności wyłączające bezprawność aktu danego państwa to:

1) ważna zgoda innego państwa, która wyłącza bezprawność aktu o tyle, o ile akt mieści się w ramach wyrażonej zgody. Np.

Przykład dotyczący Floty Czarnomorskiej

Na podstawie umowy międzynarodowej zawartej w 1997 roku między Federacją Rosyjską a Republiką Ukrainy – to ostatnie państwo wyraziło zgodę na stacjonowanie rosyjskiej Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu w ciągu 20 lat (do 2017 roku). Gdyby tej zgody nie było, to stacjonowanie sił zbrojnych Rosji na terytorium Ukrainy stanowiłoby naruszenie prawa międzynarodowego;

2) legalne działanie w samoobronie, przedsięwziętej zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych;

3) zastosowanie „legalnego” środka odwetowego (*countermeasure*) przeciwko innemu państwu wyłącza bezprawność aktu w stosunku do niego. „Legalne” środki odwetowe to takie środki, które łącznie spełniają następujące warunki:

- przedsięwzięte są przez pokrzywdzone państwo przeciwko państwu odpowiedzialnemu za naruszenie zobowiązania międzynarodowego i mają skłonić to drugie do wykonania zobowiązań stanowiących konsekwencje aktu międzynarodowo bezprawnego;
- są proporcjonalne do pokrzywdzenia;
- przed ich zastosowaniem wezwano państwo, przeciwko któremu miały być podjęte, do wykonania zobowiązań stanowiących konsekwencje aktu międzynarodowo bezprawnego, chyba że potrzeba przedsięwzięcia środków odwetowych jest nagląca ze względu na konieczność ochrony praw państwa odwołującego się do środków odwetowych;
- przed ich zastosowaniem stosownie poinformowano państwo, przeciwko któremu miały być podjęte, oferując jednocześnie możliwość negocjacji;
- środki odwetowe nie mogą być zastosowane (a jeżeli je zastosowano, to powinny zostać niezwłocznie zawieszane), o ile akt międzynarodowo bezprawny jest zakończony a spór pozostaje zawisły przed sądem lub trybunałem kompetentnym do wydania wiążącego strony rozstrzygnięcia. Środki odwetowe mogą być jednak stosowane, o ile państwo, które dopuściło się aktu międzynarodowo bezprawnego narusza zasady dobrej wiary w toku postępowania zmierzającego do rozstrzygnięcia sporu;
- stosowanie środków odwetowych powinno zakończyć się niezwłocznie po tym, jak państwo, które dopuściło się aktu międzynarodowo bezprawnego wykonało zobowiązania stanowiące konsekwencje aktu międzynarodowo bezprawnego;

- środki odwetowe nie mogą polegać na naruszeniu: (a) obowiązku powstrzymania się od groźby lub użycia siły zbrojnej, wynikającego z Karty Narodów Zjednoczonych, (b) obowiązków związanych z przestrzeganiem podstawowych praw człowieka, (c) obowiązków wynikających z norm stanowiących *ius cogens*, (d) obowiązku powstrzymywania się od dokonywania (zbrojnych) represaliów naruszających zobowiązania o charakterze humanitarnym. Np.

Sprawa amerykańskiego personelu dyplomatycznego i konsularnego w Teheranie

(Stan faktyczny został dokładniej omówiony wcześniej) W akcie odwetu za naruszenie przez władze irańskie norm prawa międzynarodowego dotyczących ochrony personelu dyplomatycznego i konsularnego, prezydent Stanów Zjednoczonych Jimmy Carter podjął (dnia 14 listopada 1979 roku) decyzję o zamrożeniu wszystkich rządowych irańskich aktywów w bankach amerykańskich. Działanie to – samo w sobie nielegalne – uznać należy za dozwolone przez prawo międzynarodowe działanie odwetowe. Stany Zjednoczone nie ponosiły zatem odpowiedzialności za naruszenie prawa międzynarodowego;

4) siła wyższa (*force majeure*). Jest to nieodparta siła lub nieprzewidziane zdarzenie pozostające poza kontrolą danego państwa oraz czyniące rzeczą zasadniczo niemożliwą wykonanie zobowiązania. Na siłę wyższą nie może powołać się państwo, które: (a) przyczyniło się do powstania stanu siły wyższej lub (b) zakładało możliwość wystąpienia siły wyższej (co może wyraźnie wynikać np. z postanowień wchodzącego w grę traktatu).

Chodzić tu może np. o stan klęski żywiołowej, uniemożliwiającej wykonanie zobowiązania finansowego;

5) działanie w sytuacji zagrożenia (*distress*). Jest to działanie, którego autor nie miał innej, racjonalnej możliwości dla ratowania życia swojego lub osób znajdujących się pod jego pieczę. Na tę okoliczność nie może powoływać się państwo, które przyczyniło się do powstania zagrożenia. Nie można powołać się na nią także wówczas, gdy dane działanie grozi spowodowaniem porównywalnego lub większego zagrożenia. Zob. jednak:

Gäfgen v Niemcy (Orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 2008 roku)

Funkcjonariusze policji zagrozili zastosowaniem środków przymusu w celu wydobywania zeznań od mężczyzny podejrzanego o uprowadzenie 11-letniego chłopca. Funkcjonariusze działali w przeświadczeniu, że życiu dziecka zagraża bezpośrednio

niebezpieczeństwo. Uzyskane w ten sposób wyjaśnienia przyczyniły się do odnalezienia ciała ofiary.

Uzyskane pod groźbą tortur wyjaśnienia nie zostały wzięte pod uwagę w toku postępowania karnego przed sądem niemieckim, które zakończyło się skazaniem sprawcy. Funkcjonariusze zostali ukarani finansowo (w zawieszeniu).

Skazany wystąpił ze skargą przeciwko państwu niemieckiemu do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka twierdząc, że doszło do naruszenia art. 3 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, zgodnie z którym: „*Nikt nie może być poddany torturom ani niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu.*”.

W orzeczeniu Trybunał stwierdził absolutny charakter zakazu wynikającego z art. 3, na którego obowiązywanie nie ma wpływu ani postępowanie osoby, ani fakt, że zastosowanie tortur (lub innego działania zabronionego na gruncie komentowanego przepisu) może być konieczne w celu uzyskania zeznań koniecznych dla ratowania życia osób trzecich;

6) działanie w stanie wyższej konieczności (*necessity*). Stan wyższej konieczności nie może być powoływany przez państwo jako okoliczność wyłączająca bezprawność jego aktu, chyba, że akt ten: (a) jest jedynym środkiem dla ochrony istotnego interesu państwa przed poważnym i bezpośrednim zagrożeniem, oraz (b) nie narusza w poważny sposób interesów państwa, państw bądź społeczności międzynarodowej, w stosunku do których naruszone zobowiązanie przysługuje. Na stan wyższej konieczności nie można powołać się wówczas, gdy: (a) dane państwo przyczyniło się do sprowadzenia zagrożenia lub (b) naruszone zobowiązanie międzynarodowe samo wyklucza możliwość powołania się na stan wyższej konieczności.

Kończąc powyższe wyliczenie okoliczności wyłączających bezprawność należy podkreślić dwie kwestie:

- Żadna z przedstawionych wyżej okoliczności nie wyłącza bezprawności czynu, który jest sprzeczny ze zobowiązaniem wynikającym z peremptoryjnej (tj. bezwzględnie obowiązującej, *ius cogens*) normy prawa międzynarodowego).

- Państwo nie może powoływać się na postanowienia swego prawa wewnętrznego dla usprawiedliwienia niewykonywania przezeń prawa międzynarodowego (jest to zasada prymatu prawa międzynarodowego nad prawem krajowym). Zob.

Sprawa statku Alabama (Stany Zjednoczone v. Wielka Brytania; Komisja Arbitrażowa, 1872 rok)

Wielka Brytania była państwem neutralnym w czasie wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych. Z prawa międzynarodowego wynikało dla państw neutralnych zobowiązanie, by w danym konflikcie powstrzymywały się od działań, które mogłyby być ocenione jako sprzyjające jednej ze stron.

Agenci Konfederacji zlecali budowanie w prywatnych stoczniach brytyjskich statków, które następnie – odpowiednio wyposażone – brały udział w działaniach zbrojnych przeciwko siłom Północy.

Ambasador Stanów Zjednoczonych zwrócił władzom brytyjskim uwagę, że jedna z powstających jednostek (tj. okręt nr 290 – późniejsza *Alabama*) ma przeznaczenie wojskowe. Zażądano od władz brytyjskich, by – w wykonaniu ciężącego na nich prawnomiędzynarodowego obowiązku neutralności – podjęły kroki mające na celu wstrzymanie budowy. Władze brytyjskie jednak nie zareagowały.

Alabama w czasie wojny – w jednym tylko roku 1864 – pochwyliła bądź zniszczyła 60 jednostek Północy.

Po zakończeniu wojny secesyjnej, Stany Zjednoczone zażądały od Wielkiej Brytanii odszkodowania za szkody wyrządzone przez *Alabamę* (do których powstania Wielka Brytania pośrednio przyczyniła się swą beczynnością).

Wielka Brytania wskazywała, że brytyjskie prawo krajowe nie dawało Rządowi żadnych środków pozwalających na ingerencję w działalność prywatnych stocznii w przedmiotowym zakresie.

Rozstrzygająca spór Komisja Arbitrażowa stwierdziła, że Wielka Brytania nie może powoływać się na treść swego prawa krajowego tytułem usprawiedliwienia niewykonywania spoczywającego na niej obowiązku prawnomiędzynarodowego. Komisja przyznała Stanom Zjednoczonym wysokie odszkodowanie (15.500.000 USD w złocie).

Wyjątek od wskazanej wyżej zasady przewiduje art. 46 konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów.

Art. 46 konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów

Państwo nie może powoływać się na to, że jego zgoda na związanie się traktatem jest nieważna, ponieważ została wyrażona z pogwałceniem postanowienia jego prawa wewnętrznego dotyczącego kompetencji do zawierania traktatów, chyba że:

- to pogwałcenie było oczywiste (pogwałcenie jest oczywiste, jeżeli jest obiektywnie widoczne dla każdego państwa postępującego w danej sprawie zgodnie z normalną praktyką i w dobrej wierze) i
- dotyczyło normy jego prawa wewnętrznego o zasadniczym znaczeniu (w praktyce chodzi tu o normę konstytucyjną).

***

Konsekwencje aktu międzynarodowo bezprawnego: Państwo odpowiedzialne za akt międzynarodowo bezprawny zobowiązane jest do:

- 1) zaprzestania naruszeń zobowiązania międzynarodowego;
- 2) zagwarantowania – jeżeli okoliczności tego wymagają – że naruszenia nie będą się powtarzać;
- 3) reparacji. Formami reparacji są:
  - restytucja, polegająca na przywróceniu stanu istniejącego przed naruszeniem. Restytucja powinna nastąpić, chyba że jest niemożliwa lub nakładałaby na państwo zobowiązane do restytucji ciężar nieproporcjonalny do korzyści, które z restytucji mogą wynikać;
  - odszkodowanie, które powinno pokryć szkody wymierne finansowo, o ile nie zostały usunięte w ramach restytucji;
  - satysfakcja za krzywdy w przypadkach, w których krzywda nie została usunięta w ramach restytucji lub przez wypłacenie odszkodowania. Satysfakcja może przybrać formę: (a) przyznania się do naruszenia zobowiązania, (b) wyrażenia żalu, (c) formalnych przeprosin, (d) inną właściwą formę.

Opisane wyżej zobowiązania państwa odpowiedzialnego za akt międzynarodowo bezprawny przysługują, zależnie od okoliczności i charakteru naruszonego obowiązku, w stosunku do: jednego państwa, grupy państw lub do społeczności międzynarodowej jako całości.

WAŻNE:

Egzamin z prawa międzynarodowego dla Studentów Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych nie będzie obejmował następujących tematów:

- Obywatelstwo w prawie międzynarodowym (s. 106-110),
- Obywatelstwo Unii Europejskiej (s. 110 – 113),
- Europejska ochrona konsularna (s. 113 – 115),
- Immunitet jurysdykcyjny przedstawicieli dyplomatycznych, konsularnych, głów państw, szefów rządów, ministrów spraw zagranicznych (s. 125-133).

Wskazane tematy będą stanowiły przedmiot wykładu i egzaminu z Prawa dyplomatycznego i konsularnego (w semestrze letnim).